

Brief van mijn moeder

Over efficiëntie, controle en het goede voorbeeld;
Nederlandse planningscultuur

In november 2004 promoveerde Kristof van Assche bij professor Arnold van der Valk (Wageningen Universiteit) op een proefschrift over de rol van cultuurhistorie in de ruimtelijke ordening. In zijn dissertatie werpt Van Assche ondermeer een kritische blik op de Nederlandse planningscultuur. In deze bijdrage uit hij zijn twijfel over de effectiviteit en wenselijkheid ervan in de hedendaagse context.

Kristof Van Assche,
universitair docent landgebruiksplanning
kristof.vanassche@wur.nl

Nederlandse planning is beroemd. Nederlandse planologen schrijven wetenschappelijke artikelen waarin ze menen aan te tonen dat het Nederlandse planningsysteem een enorm succes is, anderen hoeven dat zelfs niet aan te tonen en gaan meteen verklaren waarom het zo'n succes is, terwijl weer anderen verwoed pogingen doen het systeem te exporteren naar het buitenland, waar men veelal het licht nog niet gezien heeft. In de Europese club der planologen, Aesop, voeren impliciet en expliciet Nederlandse modellen de boventoon, en maakt een aantal Nederlanders steevast de dienst uit, geflankeerd door personen uit sociaal- democratische welvaartsstaten uit het noorden.

Tegenwoordig wordt ondermeer van daaruit een lobby gevoerd voor planologie op Europese schaal, grofweg op Nederlandse leest geschoeid, met de veronderstelling dat daar een nieuwe bureaucratische laag bij hoort. In een aantal landen, vooral bij de overheden, kijkt men enorm op tegen het Nederlandse model, waar de planologie immers zoveel gerealiseerd heeft. In een aantal landen –*waaronder België*– worden kritiekloos concepten en planfiguren uit Nederland overgenomen, zonder zich af te vragen of die passen in de nieuwe institutionele, economische, culturele contexten. Decennialang worden al excursies georganiseerd vanuit de buurlanden om de resultaten van de Nederlandse ruimtelijke ordening te bewonderen. Kijk eens hoe netjes, kijk eens hoe goed georganiseerd!

Nu wil het toeval dat mijn moeder in de jaren 70 een paar keer door mijn vader –toen student planning in Gent– meegetroond werd naar het lichtende voorbeeld Nederland, waar enkele professoren de successen van Nederlandse planologie aanschouwelijk wilden maken. De jonge planologen, die net op college de eerste Nederlandse nota's ruimtelijke ordening verteerd hadden, putten zich uit in bewonderende 'ooh' en 'aah' 's. Ondertussen ergerden mijn moeder en de andere meegeriseerde partners zich aan de goede

voorbeelden, in hun ogen monotoon en vervelend. Bovendien vonden ze de bewondering voor het buitenlandse model ongefundeerd.

Toen ik zelf in 1990 in Leuven arriveerde, was ik meteen weg van het stadje, maar de campus van exacte wetenschappen, waar enkele vrienden woonden, viel me erg tegen. Daar waren in een sterk vereenvoudigd landschapspark –een grotendeels 17^e eeuwse kasteelpark herleid tot gazons met oude bomen– studentenflats van vijf etages gecombineerd met universiteitsgebouwen, dit alles *speels* verbonden met kronkelige asfaltpaadjes. Ook de meeste studenten die daar terecht kwamen, waren er niet over te spreken. Wel mooi dat je snel naar het echte bos kon wandelen, en dat alles op wandelafstand lag. In 1996, toen ik naar Wageningen kwam, verschoof mijn perspectief. Hier maakte ik immers kennis met het schone **Asserpark!** Een prachtige sterflat, drie vleugels, zestien etages, op een rijtje met vier andere als 'poortwachters' van de stad. Achteraf gezien heb ik er een leuke tijd gehad, maar toen ik het ding voor de eerste keer mocht aanschouwen, in gezelschap van vader, grootvader en twee Vlaamse vrienden, viel het gesprek stil. Iedereen verbaasde er zich over dat men zo iets vol kreeg met studenten, dat iemand daar wilde wonen, en we begonnen ons voor te stellen welke psychische kwalen onherroepelijk zouden voortspuiten uit een langer verblijf in een dergelijk pand.

Toen ik vervolgens op de collegebanken voorgelicht werd over de voordelen der landinrichting en van de Nederlandse ruimtelijke ordening in het algemeen, vroeg ik me al af wat het hele proces mocht kosten, dat leidde tot dergelijke fraaie vermindering der beschaduwing, vermindering der beek-kronkeling en tot het prachtige openhouden van het alom geprezen

GROENE HART.

Snel kwamen ook de excursies, waar de schoonheid der rechte lijn aangetoond werd door middel van eindeloze lege polders en we werden aangezet niet op de goede gronden te bouwen, niet op natte gronden te

bouwen en ik gekweld werd door de vraag waar er dan wel iets mocht komen en waarom Venetie, Brugge, en Amsterdam dan allemaal **in het moeras** verrezen waren. Enige verwarring maakte zich van me meester en de angst sloeg me om het hart dat het Nederlandse goede voorbeeld wel eens minder objectief en superieur zou kunnen zijn dan ik aanvankelijk dacht. Mijn moeder herhaalde het verhaal van de oude excursie nog een keer of vijf, mijn Belgische vrienden vertelden me nog een keer of tien dat ze hier nooit ofte nimmer zouden willen wonen, en toen bekreep de twijfel me helemaal.

Het beviel me ook niet zo dat op België werd neergekeken; daar is immers alles rommelig. Het ziet er niet uit, en de staat is *zo corrupt als wat*. Maar gelukkig is het er ook gezellig. Erg gezellig blijkbaar, want een hoop Nederlanders verkoos om in België te gaan wonen, en niet enkel om de belastingvoordelen. En die Nederlanders

gaan in België, net als in Frankrijk, de prachtigste sprookjeskastelen neerzetten, nog buitenissiger en grootser dan de Belgen zelf plegen te bouwen. Zit daar niks dubbelzinnigs in?

Blijkbaar was er in Nederland een ijzersterke mythe ontstaan over de objectieve kwaliteit van het eigen systeem, een mythe die versluisde dat een systeem van ruimtelijke ordening en de bestuurlijke, esthetische en politieke criteria die daar bij horen, ingebed zijn in een cultuur. De mythe deed vergeten dat er geen objectieve maatstaven zijn voor ruimtelijke kwaliteit, dat het onmogelijk is om ruimtelijke kwaliteit op technische wijze te realiseren, dat er geen ideale en eeuwige ordening bestaat, geen eeuwige schoonheid, geen eeuwige politieke consensus. De mythe deed cultuur natuurlijken, ze suggereerde dat de toevallige vorm van Nederland en het Nederlandse planningssysteem door God of minstens de natuur gedictieerd werden, en dat elke

afwijking van dit systeem –*bijvoorbeeld in België*– meteen de afwijking van een Goddelijke of natuurlijke orde is, dus laakbaar. Deze mythe heeft zich langzaam gekristalliseerd binnen de Nederlandse planningscultuur.

Dat er zich een sterke planningscultuur heeft kunnen vormen heeft met een scala aan factoren te maken: de traditioneel sterke rol van de

staat

in Nederland, het geloof van de politiek en de ambtenarij in de economische maakbaarheid door ruimtelijke ingrepen, het geloof in planning en architectuur als instrumenten om sociale problemen aan te pakken, en niet te vergeten de symbiose tussen de administratie, universiteiten en bedrijven. In deze wederzijdse afhankelijkheid leveren de universiteiten kennis die beleid legitimeren, voeren bedrijven het deels uit, krijgen bedrijven veel opdrachten binnen van de staat, wordt universitaire kennis snel *'toegepast'* en wordt

De installatie van de Zuiderzeeraad

de administratie niet opgezadeld met kennis die ze niet meteen kunnen plaatsen. Dit kan goed werken –en dat heeft het ook gedaan- als er een helder gemeenschappelijk doel van deze partijen bestaat, als dit doel politiek en sociaal legitiem is, en als het doel makkelijk kan worden vertaald als een technisch probleem dat om technische oplossingen vraagt.

Maar de wereld veranderde.

En de planningscultuur bleef bestaan.

In de hechte symbiose van partijen die elaar aan het werk houden en elkaar legitimeren, wordt het steeds lastiger om een intellectuele positie in te nemen die enige afstand neemt van de denkramen die circuleren in het systeem, van de planningscultuur dus. Daarmee wordt de kans steeds groter dat zich in de loop der jaren een schijnwereld ontwikkelt die zich niet bewust is van de afstand tot de werkelijkheidsconstructies die in de rest van de maatschappij bestaan. Ooit gerichte en gepaste acties en gedachten verworden langzaam tot onberedeneerde reflexen die vaak hun doel voorbijschieten. Het controleren van resultaten wordt zo gekleurd door dezelfde cultuur, dat elke innovatie een stapje verder op hetzelfde pad is, dezelfde afwijking blijft vertonen met de maatschappelijke ontwikkelingen.

En datgene wat een aanpassing aan de maatschappij mogelijk zou maken, het besef dat een planningsstelsel en planningsidealen producten zijn en horen te zijn van de algemene cultuur, blijft nog steeds buiten beeld, blijft nog steeds een blinde vlek. Men streeft toch **objectieve idealen** na? **Iedereen** is toch beter af bij een 'upgraded version' van de ruimtelijke ordening? En planners, architecten en in-

genieurs **weten toch het best** van al wat goed is voor de maatschappij? Mensen zijn onwetend, en als we ze consulteren blijft dat binnen kaders die wij zorgvuldig uittekenen. Interactieve planning kan, zolang aan de randvoorwaarden van 60 plandocumenten per hectare wordt voldaan, en zolang de ambtenaren het organiseren en zeker niet in aantal verminderen. Elke deelorganisatie van de ambtenarij houdt zich daarbij zorgvuldig in stand. Een organisatie afschaffen is een heel andere zaak dan er een oprichten, zeker indien de organisatie een claim op de definitie van het publieke goed weet te leggen. Zij draagt toch immers haar steentje bij aan het realiseren van de optimale ruimtelijke ordening? Het optimum kan best afgelezen worden door de technische experts, afgelezen in de orde der natuur, niet in de sociale orde.

In deze schijnwereld worden de principes van efficiëntie en organisatie hoog in het vaandel gehouden: men is trots op de efficiëntie, goed georganiseerde ruimtelijke structuur van Nederland. Met het voorgaande in het achterhoofd, kan men zich afvragen over welke efficiëntie men het heeft.

Impliceert dit niet een bepaald doel?

Een bepaald beeld om op te richten? En als dat beeld *fictie* blijkt, hoe *efficiënt* werkt men dan? Daarnaast kan men argumenteren dat voor de idee van *rationaliteit* die achter deze idealen schuilen, vaak eenvoudige *symbolen* van rechtlijnigheid en ruimtelijke leesbaarheid worden gebruikt die weinig te maken hebben met een rationeel gebruik der middelen om een doel te bereiken. Als men daar nog bij telt dat in de Nederlandse bu-reaucratie goede organisatie vaak gelijk staat aan veel en zichtbare organisa-

tie, inclusief veel geregel en formulieren, kan de reële efficiëntie van het systeem zeker ter discussie gesteld worden.

ALS Nederlanders de bestaande situatie al echt goed vinden, iets wat te betwijfelen valt, dan zou dit nog steeds eenvoudiger, rationeler en efficiënter georganiseerd kunnen worden.

ZELFS als men zou denken dat Nederlanders een aangeboren liefde voor leegte, rechte lijnen, formulieren, kleine huizen, dure huizen en lage plafonds hebben, dan zou men dit nog veel eenvoudiger en goedkoper kunnen aanpakken.

Maar dan moet een aantal ideeën en een aantal ambtenaren het veld ruimen, die tot op heden denken dat ze in naam van het volk en de orde der dingen werken. Het goede voorbeeld geven is er dan even minder bij. En mijn moeder zou de inrichting van Nederland nog steeds niet mooi vinden, maar los van mystificatie en bijbelse bevlogenheid, zou het wel een stuk aangenamer en sympathieker worden voor haar.

Summary

Based on his own experiences, Kristof van Assche, who recently obtained his doctoral degree in spatial planning, criticizes the present inefficiency and undesirability of the Dutch planning system. He questions the supposed objective quality of the system and expounds that the system is only part of the Dutch culture. In a changing world the system should be adaptable. In his view, the rationality of Dutch planning is based on signs of straightness and spatial legibility and has nothing to do with rational use of resources to achieve the spatial aims.

